

Zsufolásig tele. Első harsónaszó. Puskás katonák, azután fényes, kövér papság. Minek ide puskás katona? Lőni fognak?

Második harsona. Fényes urak és papok. Testőrök. Tarka papagályemberek. Urak.

Harmadik harsona. Mint Jupiter Tonans, fenségesen és elérhetetlenül elefánt és aranytrónon, mindenki felett lebegve, strucctól legyezők, szeráfi muzsika közepette, magasan a SZENTATYA.

Fején aranykorona, ruhája arany és csupa finomság, szagok és színek pompája. Menyország, ez a Menyország. Ahogy kezét emeli leborulnak százak, ezrek, tizezrek. . . A végítélet és a harsona zúg. SANPIETRO.

Evivva il Papa Re E—I—A—I—P—A—R—E.

Fiatalember, szinte gyerek. Ott, ötlépésnyire a trón előtt. Kezében zsebkendő, tarka zsebkendő, micsoda színű zsebkendő?

Az egyik papagályember belelök. Öt lépésnyire a trón előtt. A gyerekember gurul és eltűnik. Harsona, zene, illatok, napfény, elefántcsont, arany, márvány, Michelangelo, Sanpietro.

Háromszáz lépésnyire innen adó, járvány, rachitis, polenta. . .

Aranytelefon. Bibortrónos autó. Péterfillérek. A Nazareti meztláb járt. . . A márványtemplomból kikergette a kufárokat. . .

— Ön komolyan azt hiszi, hogy ezért az utóbbi elhidegülés. Micsoda gyermek, Ön! Németország eddig husz millió márkát szállított Péterfillérekben a Curiának. Most már nem szállít, mert Hitler magának akarja. Ezért kezdjük, barátom elveszíteni, segélyforrásainkat. Még Ausztria szállít vagy 10 millió shillinget évenként, a magyar hívők is ugyanannyi pengőt. De azután. . . ? Ezért, barátom!

NAGYROMÁNIA KIALAKULÁSA

Irta: VARGA LÁSZLÓ

Nagyrománia megvalósulásának Erdély megszerzése jelenti a tengerét. A világháború román vonatkozásai világosan kidomborították Erdély szerepének elsőbbségét — Besszarábiával, sőt Bukovinával és Dobrudzsával szemben. Az antant és Románia között 1916 augusztusában létrejött titkos szerződés is Erdéllyel részletesen foglalkozik, míg Bukovinát alig, Besszarábiát pedig egyáltalán nem érinti. (Erdély alatt természetesen most már a mai Románia összes Kárpátokon-inneni területei értendők). Bizonyos, hogy a közelmúltban Erdély szerepét nemcsak a nagyobb területi kiterjedés, a magasabb román lélekszám és a természeti javak sokfélesége teszik fontossá. Fokozott jelentőséget nyer Erdély az ellentétes nagyhatalmi célkitűzések szemszögéből is. A világháborúban testet ölt Erdély kérdésének világpolitikai rendeltetése: elevenjében találni Magyarországot s így erről az oldalról is előkészíteni a központi hatalmak széthúzását. Ez a leplezett és közvetett szándék, s e téren a kérdés rövid pályát fut ki. A felületen csak a feltörekvő román és a birtokon belüli magyar vezetőrétegeknek Erdélyért folyó harcát látjuk. Ennek a két közvetlenül érdekelt félnek a küzdelme persze mindvégig nyílt és tartamában is nagyobb múltú.

A jogcím kérdésében a románság Erdélyért göngyölyti fel a leghatározottabb küzdelmet. A magyar „folyamatos történelmi joggal” a román vezetőréteg a maguk történelmi jogát, majd mindinkább az „általános emberi jogokat” helyezik szembe. A világháborúban ezt az érvelést fedi az antant részéről népszerűsített „nemzeti jognak”, illetve „önren-

delkezésnek“ a jelszava. Erdély fegyveres birtokbavétele — az 1918 novemberi proklamáció szerint — ezeknek a jogoknak a nevében indul meg. *Maniu* Gyula 1924. évi előadásában (a bucarestii Institut Socialban) kibővíti az indokolást, amikor leszögezi, hogy a világháború nemcsak a nemzeti eszme győzelmét, hanem egyben a nemzetek testvériségének az eljöttét eredményezi.

A világháború Lengyelországon és a balti államokon kívül csak az Osztrák-Magyar Monarchia romjain hozott létre „nemzeti államokat“. Miután ezek az új államalakulatok a nemzeti eszmén kívül részben (hajdani) történelmi jogra utalnak, velük szemben a békeszerződések egy „igazságtalanságot“ is „tesznek jóvá“. Másrészt a békeszerződések pár meglévő állam kitágítását is célozzák. Nagyromániára mindkét változat vonatkozik. A román történelmi álláspont — ismeretesen — azzal érvel, hogy a románok a Traian császár által idetelepített rómaiak és dákok leszármazottjai. A magyar történelem magyarázás részéről viszont többnyire azt hallani, hogy az erdélyi románok Itáliából — a Balkán félszigeten át — csak a XIII. században kerülnek el Erdélybe, ahol ezután is pásztoréletet folytatnak. Ezért a régi okiratokban előforduló „blach“ szó nem „wallacht“ (románt), hanem pásztorfoglalkozást jelent. (Jólismertek erre nézve pl. *Karácsonyi* János történész érvei.) Hogy a magyarságnak ez az elméleti tétje mit jelentett, azt a magyar szaktekin-tély, *Jancsó* Benedek következő szavai mutatják meg: „Ha történelmileg kétségbevonhatatlanul igaz, hogy a mai románság mint népfaj utódja annak a népnek, amelyik a rómaiak Dáciájában lakott, akkor bizonyos fokig a román nemzeti egység eszméjének jogtörténeti alapja sem hiányoz-nék“. (*A román nemzeti törekvések* 3. o.) Ezek után érthető, hogy az Impérium változás óta az erdélyi magyarságnak egyik kiegészítő hányada hovatovább meddőnek ismeri fel a vita ilyen irányát, s pl. az *Erdélyi Fiatalok* (*Mikó* Imre tollából) már így írnak: „Nem kutatjuk a történelmi jogunkat, mert alapmeggyőződésünk, hogy Erdély nem azoké, akiké volt, hanem a benne élő népek tulajdona. Nem akarunk perbeszállni a kontinuitási elmélettel, mert nem az fontos, hogy kik jöttek előbb be, hanem“, (és itt a bökkenő) „hogy kik tették Erdélyt azzá, ami ma.“ (*Az erdélyi falú és a nemzetiségi kérdés*. 25. o.) Másszóval a jogcim adjon az érdemnek helyet — elhallgatva azt, hogy mindenkor csak az tud számottevően alkotni, aki történetesen uralkodik.

(Az erdélyi impériumváltozás körülményeinek jobb megvilágítása érdekében szükséges korábról Erdélyen kívül Magyarországnak és Ó-Romániának lényegesebb vonatkozásait is érintenünk.)

1. Erdélynél alárendelt jelentőségű, hogy a tárgyilagos történelem-kutatás véglegesen honnan származtatja a románságot. Vitathatatlan azonban, hogy a románság itt jobbágysorban, tehát történelmileg is begyökerezve élt. (Természetesen a történelmi gyökérverés hiánya sem befolyásolhatja a népi-társadalmi érvényesüléshez való jogosultságot.) Ez a kiszolgáltatott-függő helyzet adja magyarázatát az erdélyi románok évszázados jognélküliségének. A fejedelmek Erdélyének „szabadelvűsége“ a magyaroknak, székelyeknek, szászoknak és ezek felekezeteinek szól. A „három nemzet“ uniója a kölcsönösen megfelelő tagozódás eredménye. Sem a közbiztonsági, kézműves, határvédelmi-katonai, társadalmi szerkezettel bíró székelységnél, sem a kiváltságokban részesített, s délre gravitáló kereskedelmet űző szászoknál nem volt intézményes a jobbágy-ság. A románok mint jobbágyok Erdély államirányító tényszerzőjének, a vármegyei magyarságnak a mentén (vagy néprajzi tisztaságban, de magyar birtokon) tömörülnek. (Az erdélyi vegyes lakosságú községek zöme is ezért főleg magyar-román összetételű.) S mert román nemesség

csak későre s kis mértékben fejlődik ki, a többséggel bíró, de egységesen függő helyzetben lévő románoknak nem jutott hely az unióban. A társadalmi-nemzeti elnyomás vezet (1784-ben) a *Hora—Kloska*-féle felkeléshez. (A kastélyok felgyújtásával az adósleveleket akarják megsemmisíteni.) Az értelmezés persze itt is különbözik. Míg a román fel fogás elsősorban a nemzeti öntudat fejlődésének egyik láncszemét látja a felkelésben, a magyarok — ez esetben — csak gazdasági indokokat. *Sebess Dénes* pedig egyenesen magasztosít: „A *Hora—Kloska* lázadás leverése a magyar társadalom és erkölcs győzelme.“ (*Új-Románia föld-birtokpolitikája Erdélyben.*)

A románok elnyomását elsőnek Ausztria hasznosítja. Erdélynek a török uralom alól való felszabadulása óta, hol a szászokban, hol a románokban látja azt a tényezőt, amelyet időről-időre — érdekei szerint — az államirányító magyarság ellen fordíthat. Attól kezdve már, hogy Bécs kezdeményezi (a XVIII. században) az erdélyi románság egy részének a bevett görög katolikus hitre való áttérését, kifejlődik az Ausztria és románság közti hagyományos „jóviszony“. A románok politikai küzdelmét jellegzetessé teszi már innen a felségfolyamodványok, s a — Pest feje felett — császárhoz intézett memorandumok rendszere. Az udvartól pártfogolt román egyházak politikai súlya folyvást gyarapszik. Erdély elcsatolásáig a románok politikájának tengelye így: a „császárhűséggel“ fedett magyarellenesség. Mikor 1848-ban a Habsburgok mellé állanak, a románok felvilágosodott elemei tulajdonképpen útját akarják vágni annak, hogy a magyarság megelőzze őket a polgári-modern államalakítás megkísérlésében. Egyelőre inkább elfogadják tehát Bécs közvetett, mint a magyarság közvetlen uralmát. Bécs számára azonban mégis sürgősebb, hogy (miután már megtörte) a szomszédos, s a Duna—Tisza mentét birtokoló magyarsággal egyezzen meg. A 67-es kiegyezés kétoldalú taktikára nevei Bécset: „magyarbarát intranzigenciát“ képvisel a nyilvános kérdésekben (ilyen például a románok 1892-i memorandumának a visszautasítása), ugyanakkor lépten-nyomon alakítja a magyarságot, nehogy tulsúlyát veszélyeztesse. A románság felé különösen igyekszik gyengén hagyni a magyarok bázisát. Erdélyt katonailag mostohán kezelteti, s itt a stratégiai-vasutépítési rendszer a magyar érdekeket alig szolgálja. A közös diplomácia bukaresti képviselői (a legkifejezettebben *Cernin*) Magyarország rovására ténykednek. *Ferenc Ferdinánd* és *Lueger* bécsi polgármester romániai látogatásai pedig már e bécsi politika legélesebb irányzatának kialakulását jelentik be. Az osztrák iparnak és banktőkének a század eleje óta igen kényelmetlen kezd lenni a tömörülő magyar polgárság „függetlenség“ hangossága. A szélsőséges bécsi irányzat előtérbe engedi tehát a federalizáció eszméjét, hogy a nemzetiségi polgárságnak is teret engedve elosztott egyensúlyt hozzon létre. Elérni vélte így a rivalizálási vesztély elhárítását, egyben pedig a Monarchia centrális hatalmi erősítését a némettség hangsúlyozottabb államirányító szerepe által. Az erdélyi Román Nemzeti Párt — külső sugalmazásra is — lelkesen igentli a federalizált Grossösterreich eszméjét, hogy valójában átmenetileg a magyar államszerkezet felborítása által a dualizmus meg-bolygatásának etappjához érkezen el. Ehhez a politikához hiven a Román Nemzeti Párt következetesen ellenszegül a magyar önállósági törekvéseknek: a közös hadsereg intézményéért, német vezényszó mellett, közös külpolitika mellett van, stb., stb. A románok kifejezetten önállósági igyekezetében azonban csak akkor jelentkezik tisztább céltudatosság, amikor már konkrétan érzik maguk mögött a külső tényezők (Románia, nyugati hatalmak) támogatását. Mindamellet természetesen a végkifej-lésig kísért némi — érthető — bizonytalankodás.

2. A Monarchia gazdasági-politikai körülményei lényegesen rávilágítanak, hogy a nemzetiségek mikép' alakulhattak itt — polgári céllal is — feszítő tényezőkké. Ausztriában az osztrák tőkegazdaság a vele párhuzamosan fejlődő cseh-nyomorva iparral szemben nem képes úgy előretörni, hogy (a nyugati országok példájára) a gazdasági erőnek itt is kellő nemzeti hegemonia feleljen meg. Ausztria tehát, — megfelelően a magyar—horvát kiegyezésnek — a lengyelekkel való kiegyezés által pótolja az erőhiányt. Ez a relativ gyengeség nyit utat az ugyancsak későn fejlődésnek induló, de izmosodóbb német birodalmi befolyásnak. Ennél a fejlődésbeli lépcsőzetességnél (időben-erőben) még alárendeltebb helyzet jut Magyarországnak. Az összausztriai ipar maga alá gyűri a magyar gazdasági életet, s az ausztriai ipar előnye végig behozhatatlan. A Monarchia sokat hangoztatott „gazdasági egysége“ abban fejeződik ki, hogy az osztrák ipari cikkek legnagyobb felvevőpiaca Magyarország, a magyar mezőgazdasági termékek pedig elsősorban Ausztriában nyernek elhelyezést. (A magyarok egyetlen nemzeti ipara a malomipar.) Magyarországnak ez a szerepe a latifundiumok és a bankok-kereskedelem agrárügyleti rendszerét tartja erőben. Egyenes következmények: 1. A latifundiumok további térhódítása (4000 ezer holdon felüli nagybirtokos körülbelül annyi birtokkal rendelkezett, mint 2,400.000 kisbirtokos); 2. Míg Magyarország évtizedeken át állandó fellendülés képét mutatja, s pl. importja 1885-től 1906-ig 3.½-esre, kivitele pedig négyszeresére nő, az alatt a magyarországi birtoktalan tömegek egyedül 1904-ben 170.430 kivándorlót, a következő másfél évtizedben pedig összesen másfélmillió kivándorlót szolgáltatnak. (Népességéhez viszonyítva kivándorlóival Magyarország első helyen áll, abszolút számokban pedig Olaszország és Írország után következik); 3. A 67-es irányzat törvényhozási és antidemokratikus választójogi rendszerével stb. elhatározó hatalmat biztosít magának az államigazgatásban; 4. A fiatal magyar polgárság törtetőbb és iparositást akaró részének — politikailag — minden figyelmet évtizedeken át a választójogi reform kicsikarására irányul. A „függetlenségi“ pártok is azonban a nemzetiségek irányában még magyarabb magatartást követelnek, s csak 1918 eseményei nyomán hangolódnak a hozzájuk való közeledésre.

Milyen következményekkel járnak ezek a körülmények a magyar uralkodó rétegeknek a nemzetiségekkel szemben követett magatartásában? A sinpár a következő: egyrészt az a cél, hogy — az osztályerő gyarapítása érdekében — minden lehetőséget kiaknázzanak a nemzetiségek eltüntetésére (vagy legalább elsúlytalanítására) nézve, másrészt a külföldi függést az itthoni osztályelnyomás mellett a nemzetiségek fokozott visszaszorításával igyekeznek rekompenzálni. Nem a magyar uralkodóosztály akarata, hanem a kései és egyoldalú polgári fejlődésen mulik, hogy a gyenge magyar láncszem megközelítőleg sem képes olvasztótégellyé válni. Az 1868-i magyar alkotmány I. cikke mutatja már, hogy a magyar uralkodóosztály is milyen perspektívát rajzolt fel maga előtt: „Az állam polgárai bármely nemzetiség kötelékébe tartoznak is, együttesen alkotják a politikai magyar nemzetet.“ A dualista Magyarország mindig visszatér a „20 milliós“ magyar nemzet gondtalan emlegetésére. Később ezen a vonalon mozognak *Tisza István* „jóakarató“ intelmei is a nemzetiségek felé: a „maguk érdekében“ eltanácsolja őket attól, hogy az esetleges választójogi reformnak örvendjenek, mondván, hogy az kalandoroknak és agitátoroknak nyitna utat; sajnálkozik afelett, hogy a nemzetiségek saját politikai párttal rendelkeznek; bevallja, hogy nem tartaná kívánatosnak a nemzetiségi középiskolák szaporodását, stb., stb. Amikor a külpolitikai helyzet úgy alakul, hogy Tiszáék nem térhetnek

ki többé a legnagyobb kisebbséggel, a román nemzetiséggel való szóba-állás elől, akkor is az eddigi irányelvhez igazodnak: Tisza kikerüli a román polgárság értelmiség pártjával, a Román Nemzeti Párttal való tárgyalást. A tompítás érdekében következetesen a román főpapsághoz fordul, mert mint mondja „a román nép lelkében a vallás már magában véve is óriási hatalom, de a román magas klérus nemcsak egyházi hatalmat gyakorol, hanem a polgártársi bizalomnak is letéteményese.” (1911 január 11-én.) Erről az útról a végső szükség idejében, 1914 őszén tér le. A nemzetiségek ilyen irányú és célú mellőzésénél a magyar vezetőrétegek megfellebbezhetetlen indoka: Magyarország egységének a megbonthatatlansága. Tisza 1904-ben arról biztosít, hogy Magyarország egységének a fennmaradása garantálja a nemzetiségek jólétét és fejlődését. De a legradikálisabb magyar polgári körök sem maradnak el a területi egység hirdetésében. Így *Jászi Oszkár* alig hetekkel Magyarországi területi szétválasztás előtt megoldásul federációt ajánl — de csak Ausztria szétlázítása árán. Magyarországból csakis Horvátországot engedné ki. (*A Monarchia jövője* 24. és 51. o.) Figyelemreméltó, hogy Jászi ezt az indokolását a magyarság kulturális fölényével, s azzal támasztja alá, hogy a nemzetiségek Magyarországon még nem rendelkeznek államalkotó öntudattal. Minthogy az asszimiláló törekvést kezdettől fogva nem kísérik átütő eredmények, a magyar uralkodóosztálynak az sem igen sikerül, hogy a nemzetiségi vezetőrétegeknél — politikai vonatkozásban — mélyreható különbségek jöjjenek létre. A vele osztozó, aránylag kisszámú (*Mangra—Siegescu—Moldovan* stb.) rétegeken kívül a vezető „intranzi-gensek” *Maniu—Vaida* irányzata, a *Mocsonyi-féle* mérsékelték és végül a *Goga-Lucaciu-féle* „radikálisok” között tisztára módszerbeli eltérések nem tépnek fel olyan szakadékot, hogy idővel a magyar uralkodóosztály ezek egyikét-másikat a maga oldalára állíthassa. Inkább sikerül annak megakadályozása, hogy az elnyomott, de nem elég öntudatos magyar tömegek a nemzetiségekhez utat találjanak. Egymaga az időnkénti felszines kuruckodás, — amelyet olykor levezetésül a 67-esek is inszenálnak — hathatóan szolgálja ekkor még az ékverés célját.

Az erdélyi román politikai tényezők tevékenységét természetesen főleg polgári osztályszempontok határozzák meg (innen Gogák támadásai a Román Nemzeti Párt ellen.) A paraszttömegek — amelyeknek nevében fellépnek — öntudatlanságuk következtében is kevésbé juthatnak még szóhoz. (Megnyerésüket az egységesítés utáni választójog és földreform siet véglegesíteni.) Ez az osztályérdek idézi elő viszont, hogy a Román Nemzeti Párt a sérelmek közül legtöbbit a kulturális-vallási s részben autonómiai természetűeket tárgyalja, mint amelyeket egységes platformról, nyílt harcossággal tarthat mindig napirenden. A nemzetiség iskolai viszonyai messzemenő lehetőséget adnak erre. Hiszen 1868-ban ugyan meghozták a nemzetiségi törvényt, anélkül azonban, hogy alkalmazására valaha is sor került volna. A román politikusok küzdelme — a magyar függetlenségi törekvések elleni harcon kívül — jobbára az egyházak tágabb autonómiája, állami román iskolák létesítése, államsegély, a megyei tisztviselők kinevezésének megsemmisítése, választójogi reform, stb. körül mozog. Különös politikai tőkét szolgál az iskolakérdés. Ez természetes is, ha tekintetbe vesszük, hogy Magyarországon nem voltak állami román iskolák, a 2,900.000 román alig 3—4 liceummal bírt s a 2.830 felekezeti és 165 községi román népiskola államsegélye a legkülönbözőbb magyar szempontoktól függött. (1907 óta közel 700 román iskola szűnt meg). A román polgárság-értelmiség politikai magatartásába a sérelmeknél döntőbben szól bele az a leplezett küzdelem, amelyet az osztálypozíciók eléréséért kell megvívnia. A visszazorítotttságot

illusztrálja, hogy az 1910. évi statisztika szerint a többségi románság az erdélyi kereskedelemben 16, az iparban 23, a szabadfoglalkozásokban pedig 16 százalékkal van képviselve. Köztisztviselő pályán még szűkebb a lehetőség: a bírói karban 2, a vasuti személyzetben 3, a posta és távirtdahivatalnokok közt alacsonyabb minősítéssel 10, magasabb képesítéssel 2 százalékot foglal el. (*Ardealul nostru*, 379. o. *Cristu Negoescu*.) A román állami és törvényhatósági, városi tisztviselők száma — *Jakabffy Elemér és Rácz Gyula* szerint — 633. Ezek a számok sejtetik a fejlődő román polgári értelmiségi erőknél az osztályfeszültségét. Kielégítőbben a zsilip csak két irányban válik szabadabbá: a román bankokrácia és a középbirtokosság irányában. Az 1872-től a háborúig létesülő 152 román pénzintézet felszívja a román intelligencia egy hányadát, ugyanakkor pedig hathatósan folyik bele a magyar birtokok felvásárlásába. A birtokfelvásárlás politikai célja: a nemzetiségi birtokosztály bázisátvitelének. (1900-ig a román birtokos állomány megtízszereződik, 1900-tól kezdve pedig — részben a magyar bankok közreműködésével is — cca 170.000 kat. hold jut román kézre. A magyar földesurak elköttyavetyélő birtokeladása, s az eladósodott magyar kisbirtokosok kényszerhelyzete szolgáltatta a felvásárlások finanszírozásának tekintélyes üzleti előnyeit.) A bank és az agrárüzletek azonban mégis egyoldalú szelepet jelentenek. A román polgárság-értelmiség az önönrétegződés lehetőségét keresi és ez a körülmény határozza meg általános politikai magatartását akkor, amikor a konkrét eshetőség ideje mutatkozik.

3. Ha az erdélyi románságot társadalmi-népi körülményei mind elhatározóbban nevelik a Romániához való csatlakozás gondolatára, a Kárpáton túli románságnál még átütőbben érhet meg az egységesítés akarata. Ők külön államérettel rendelkezve természetszerűleg kedvezőbb helyzetben vannak ahhoz, hogy a Nagyromániáért folyó küzdelem irányítói legyenek. Másrészt Erdély megszerzésétől csak előnyt várhatnak, míg az erdélyi románok vezetőrétegei az esetleges kockázatokat is latolgatni kénytelenek. A régi-királyságban találnak menedéket az erdélyi politikai üldözöttek, majd a háborúban a katonaszökevények s itt szabadabban szervezkedhetnek az egyesülést propagáló társadalmi és politikai alakulás. A Regát románságáé mindig a békebíró szerepe az erdélyi pártalakulások közti viszályokban. Anyagi támogatással, iskolai szubvenciókkal, politikai útmutatásokkal fűzi szorosra kapcsolatait az erdélyi fajtestvérekkel. A háborúban pedig természetesen csakis ő lehet a nagyromán törekvések nyílt exponense. A diplomáciai tárgyalásokon és szerződéseken kívül pl. a vezérkar is amerikai propagandaútra küldi ki *Stoica Vasile*t és társait, stb.

Romániának ez a realizáló szerepe is azonban csak rövid idő alatt bontakozhat ki, mert az ország függő helyzete Németországgal szemben sokáig homályosítólólag hat a nagyromán elképzelésre. A függőségi viszony különben láncsorozatként kíséri Románia történetét. A német befolyásnak akkor jut szerep, amikor az amerikai és indiai mezőgazdasági termékek megjelenése következtében csökken Anglia érdeklődése az ország iránt, az átmeneti osztrák-magyar befolyás pedig rövid időn belül a vámháborún fennakad. Az 1871 után előretörtető Németország kiaknázza a román-osztrák-magyar vámháborút és hamarosan lábat vet az ország gazdasági életében. A német birodalom lesz a román búza legnagyobb átvévoje. 1893-ban 127 millió lej értékű búzát vesz át Romániától a két év előtti 9 és fél millióval szemben. Németország egyúttal hatalmas összegeket bocsát rendelkezésre és röviden Románia tartozásainak háromnegyed része német eredetű volt. Ez a helyzet politikai vonatkozásban (1893-ban) belépteti Romániát Ausztria-Magyarország mellett az u.

n. „Hármaszövetségbe“, mert az ekkori román uralkodóosztály, a bojárság még előbbre helyezi az adott előnyök kihasználását a nagyromán elképzeléseknél. Politikailag a bojárság pártja, a konzervatív párt bír nagyobb súllyal s ha tekintetbe vesszük, hogy a román jobbágyfelszabadítás (1864-ben) csak látszólag (a krimi háború külföldi győzőinek nyomására) történt meg és a bojárosztály messzemenő parasztfelkelésekhez vezető politikát folytatott, s másrészt a gabona jelentette Románia egyetlen fizetőeszközét, — világossá válik ennek az osztálynak gazdasági-politikai hatalma és a német orientáció hosszúéletűsége. A német orientációt erősíti az orosz nyomástól való aggodalom is, mert Oroszország korábban mindig felvonulási terepek szánta Romániát, a krimi háború idején pedig mindenképpen megakart akadályozni az egységes román fejedelemségek megalakulását.

A németellenes front tömörülése közelíti később Romániát és Erdélyt új sorsuk felé. Az 1871-i háború egyik következménye a francia-orosz szövetség, amely nemsokára Románia elhódítását is célul tűzi ki maga elé. A területi szomszédság, a hasonló társadalmi és vallási élet mégis mindjobban lehetővé teszi Oroszország közvetlen befolyását. A modern ideál szerepét pedig a nyugati testvérnemzet, a francia nép foglalja el a köztudatban. A francia szellem, nyelv és kultura fokozódó népszerűsége készíti elő ideológiailag az áthangolást. A belföldi támaszt mindinkább a liberális pártban felsorakozó polgárság szolgáltatja, amely az agrárelőnyök egyoldalúságával nem éri be. A liberális párt iparosításra törekszik, kormányzásának ideje alatt iparpártolási törvényt szavaztat meg és évtizedeken át propagálja az önerőből való boldogulást („prin noi insine“). Az önállósági jelszónak valójában burkolt németellenes hangsúlya is van. Persze — a szövetségeseikkel szemben — a függőráutaltsági helyzettel a liberális váltó-kormányoknak is jóideig számolniuk kell. — A Regátban a nagyromán törekvés a társadalmi kérdések elvonatkoztatásának célját is szolgálja.

Románia és Erdély sorsában döntő jelentőségű Anglia csatlakozása az orosz-francia szövetséghez. A román orientáció változás ezt határozattá teszi. Ismeretes, hogy a háború előtti évtizedekben mint nőtt folyton Anglia, Oroszország és másrészt Németország szempontjából a Fekete-tenger—Dardanellák—Földközi-tenger mentének fontossága. (V. V. Tilea említi meg, hogy a háborúban a román front felgöngyölítése után Németország Dobruzsában német kolóniát akart létesíteni a Duna-torkolatok feletti uralom és a Fekete-tengerhez vezető út biztosítására.) A német imperializmussal szembeni harcban a háttérben maradó angol imperializmusé lesz az irányító szerep. Az angolok felismerik, hogy a Monarchia bázisgyengítésével eredményes faltörő kosra tehetnek szert. — 1905-től kezdve (ellenléte Bosznia-Hercegovina okkupációjának) feltűnően mutatkozik a Központi Hatalmak balkáni térvészése. A legsúlyosabb jelenség a Monarchia és Szerbia között állandosuló konfliktusok. Románia viszont szövetségeseinek mind gyakrabban hozza elő az erdélyi románok elnyomását. A panaszok a Monarchia ellen szólnak s akarva, nem akarva az egész szövetségi rendszer, alapjában tehát a német imperializmus ellen vannak szánva. Sem a Balkán-országok, sem a Monarchia nemzetiségei nem nagyon vannak e tény tudatában. Így S. Mehedinti is említi, hogy a románoknak a háború kezdetén nem volt semmilyen okuk a németekkel szembeni ellenségeskedésre. (Cele Trei Crisuri, 1934. III—IV. 28. o.) — Anglia főleg Scotus Viator és Henry Wickham Steed által élénken „felkarolja“ a Monarchia nemzetiségeinek a kérdését s napirenden tartja a Monarchia federatív átszervezésének az ügyét. E téren annyit mindenesetre elérni remélt, hogy az átszervezett Monarchia

a rivalizálásért kibontakozó sokirányú küzdelemben súlyát-egyensúlyát veszítené s a (főleg szláv) nemzetiségek a Monarchiától új külpolitikai irányt kényszerítenének ki. A század első évtizedében lendületet is kap a Monarchiában a nemzeti mozgalom. A Román Nemzeti Párt 1906-ban kilép passzivitásából és Magyarországon nemsokára megalakul a Nemzeti Képviselők Klubja. Az a tény, hogy Románia a szövetségi kérdésekben mind többet érvel az erdélyi románság elnyomatásával arra bírja Németországot, hogy a Monarchiánál nyomtatékkal szorgalmazza a nemzetiségekkel (elsősorban a románokkal) szembeni engedménytételt. Amikor a magyar kormánykörök félkísérletei elégtelennek bizonyulnak és az 1913. évi második Balkán-háború további éket ver Románia és a Központi Hatalmak közé, Tisza már Románia feladását és Bulgária előnyben részesítését kénytelen ajánlani. Tisza engedményei a háború kitörése után sem haladnak túl a nyelv- és zászlóhasználatra vonatkozó részleteken, álláspontja ekkor is az, hogy csak egyes sármak létezhetnek, de „erdélyi kérdés nincs, ennél fogva ennek megoldásáról szó sem lehet”. (Cerninhez intézett levelében.)

Abban a végfutamban, amely a világháború kitörésétől kezdve Románia szerepviteléért megindult, Románia magatartása már csak a kedvező helyzet kivárásától függött. Miután a konzervatív párt egysége ekkor még nincs érezhetően megbontva, s a párt még súllyal bír az állam ügyvitelében, Németországnak sikerül egyelőre legalább Románia semlegességét elérni. Románia beavatkozásáig Vilmos császár, Hindenburg, a birodalom külügyi hivatala magyar részen türelmetlenül sürgetik, hogy messzemenő engedményeket nyujtsanak a román nemzetiségeknek. Tisza azonban meggyőzi őket, hogy háború közben a Monarchia nem viselheti el államszerkezetének meglazítását s minden további „koncesszió” evvel a kockázattal járna. Az antantnak is nehezen sikerül Romániát véglegesen a maga oldalára állítani. Amikor a szerb front összeomlása után a beavatkozás sürgőssé válik, az antant a Központi Hatalmakinál tetemesebb áldoztokat hoz a sajtó megnyeréséért. Sikerült közben a konzervatív párt egységét is megbontani, mert a kilátásba helyezett területi nagyobbodás újabb előnyökkel kecsegtet az összes uralkodó rétegekre nézve. S hogy Románia nemcsak felszabadítani, hanem terjeszkedni is akar, azt *Zeletin — Bratianu Vintilára* hivatkozva — így fejezi ki: „A nyugat... kinyújtotta segítőkéz polgárságunk felé, amikor a lehetőséget szolgáltatta a német tőke eltakarításának és a belső piac kiszélesítésének, — Nagyrománia nemzeti egyesítése által.” (*Burghezia Română*, 135. o.) A román polgárság és középosztály erőnövekedése természetessé teszi az expanzív célok mind szélesebb igenlését.

A háborúnak abban a szakaszában, amikor Románia is hadat üzent, az antant már nem annyira a porosz militarizmus megtörésének, mint inkább a nemzetiségek felszabadításának a célját hangoztatja. A nyomtaték az önrendelkezésre, a nemzeti jogokra tevődik át. A román beavatkozás megtörténte, majd az orosz front szétesése után még céltudatosabb ez a befolyás. Az ilyen természetű széthúzást a német imperializmus is megkísérli. Így az 1916. évi oroszországi sinnfein-felkelésben benne van a keze, a muzulmán gyarmati népek közt a „szent háború” jelszavát hirdeti, proklamálja a meghódított Orosz-Lengyelország függetlenségét.

Mint hogy Románia háborús szereplése nem az antant célkitűzéseinek felelt meg, Romániának nem mindjárt sikerült szövetségeseit a vállalt kötelezettségek betartására bírni. (Románia békeszerződése időrendben az utolsó előtti.) Nagyrészt az szolgált ellene ürügyül, hogy Amerika „nem akarja a titkos szerződéseket elismerni”. Nagyrománia megvalósí-

tását Franciaország szorgalmazza, amely katonai tényezőivel (a Szalóniki—Belgrád—Szeged vonalon felhúzódo haderő s Berthelot—Franchet—D'Esperay—Vix szerepe által) a magyarországi helyszínen is irányítja a területek elosztását. Európa új gazdasági-politikai átcsoportosulásában megnőtt Franciaország szerepe, amely — előrelátóan — az új „nemzeti államokat” fogja össze hatalmi támaszul. Viszont a szövetségesek között már a Romániával kötött békeszerződések alkalmával is el-elárlja magát a kezdődő féltékenység. Pl. a Bánátot a titkos szerződés ellenére sem akarják a maga egészében Romániának odaitélni. Itt az ellentétes antant-szerb szerződésen kívül Olaszország keze is benne van a játékban, mert érdeke az, hogy a kettéosztott Bánát későbbre egyenetlenséget fejlesszen ki a két állam között. Máramaros megye egyrészének és a Ruthén Földnek cseh részről való birtokbavétele szem előtt tartja a szélesebb román-lengyel határ létrejvetelének megakadályozását is. Sok dolgot ad egyuttal a román békedelegációnak a magyarországi kérdésekben az angol részről már ekkor jelentkező passzivitás. A nyugati imperiálizmus ellentétei azonban ezidőben még sokkal kezdetlegesebbek ahhoz, semhogy a mai Nagyrománia kialakulásának komolyabb akadályát jelentkezhetett volna.

Végső fokon Nagyrománia mostani kialakulásának az időpontja annyiban volt elkerülhetetlen, amennyiben a nyugati imperializmus tartalékerői bizonyultak számottevőbbnek.

*

Mik nagyjában az új államalakulatban a kisebbségi sorba kerülő magyarságra nézve a legközelebbi következmények? Az első jelenségek: a Budapesttel centralizált viszonyban élt erdélyi magyarságnak alig marad önálló pénzügyi-gazdasági intézménye, a földreform új rétegződésbe kényszeríti; a hivatalnok-tanszemélyzet nagy hányada alól pedig az eskürendelkezések huzzák ki a gyékényt. — Az erdélyi magyar társadalom új helyzetének ismertetése azonban már egy másik tanulmány feladata.

FORRASMUNKÁK: 1. Jancsó Benedek: Szabadságharcunk és a dáko-román törekvések. — 2. Jancsó Benedek: A román nemzetiség mozgalmai története. — 3. St. Zeletin: Burghesia Română, origina și rolul ei istoric. — 4. Istorical Partidului Național Liberal, dela 1848 și până astăzi. — 5. Jászai Oszkár: A Monarchia jövője. — 6. Cristlea C. Negoescu: Ardealul nostru. — 7. C. Dobrogeanu-Gherea: Neoiobăgia. — 8. Jászai Oszkár: Kálvária — Magyar Feltámadás.

MAI MAGYAR KÖLTŐK

DONATH GYÖRGY: INTELLEKTUELEK

*Mint megszádult legyek világos ablakon:
Csak zugunk, koválygunk, uccán lézengünk és
tereken tengünk-lengünk csapkodva, vakon
egy helyben tapodunk, sehoh se nyílik rés.*

*Meztláb futnak át a napok mi rajtunk
széles talpuk bütyke mélyen a porba vág, —
stafétáznak éjszaka, ha sóhajtunk,
a holnapnak a ma tegnapi terhet hágy,*

*a jellemünk egy éjre fércelt jelmez;
mint porbahullt kenyér, a napban szikkadunk:
s ha „szent ügghöz” hív egy nyájas kegyelmes
— „mindegy” — mosolyogunk, s kaphatók vagyunk.*